

FATİH CAMİİNİN ÖZEL TASARIMLI TABAN HALISI

Specially Designed Floor Carpet of the
Fatih Mosque

Serpil ÖZÇELİK | *Sanat Tarihçisi / Halı Müzesi Müdürü*
Fatma ULUDAĞ | *Arkeolog / Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü*

HALI
MÜZESİ

CARPET
MUSEUM

Osmanlı mimarisi bakımından çok önemli bir eser olan Fatih Camii, aynı zamanda klasik dönem mimarisine geçişi de temsil eder. Caminin geç dönem tezyinatında görülen batı etkisi diğer sanat dallarında olduğu gibi dokuma sanatını da etkilemiştir.

Osmanlı'da saraylar, konaklar ve selatin camileri için 16. yy'da Uşak ve yakın çevresinde bulunan büyük atölyelerde halı dokutulduğu bilinmektedir. 19. yy. sonlarına doğru Hereke'de halı imalatının başlamasıyla birlikte, saray nakkaşlarınca tasarlanan özgün motifli halılar da dokunmaya başlanmıştır. Bu halıların en güzel iki örneği Fatih ve Beyazıt Camii için dokutulan taban halılarıdır.

Bu Makalede, İstanbul Halı Müzesi'ne restorasyonu yaptırılmak üzere getirilen, Fatih Camii taban halısının, dönem ve desen özellikleri hakkında bilgiler aktarılmıştır. Ayrıca, Osmanlı Arşivleri'ndeki belgeler ışığında, Fatih Camii'ne değişik yıllarda serili olan halıların tamirâtı ve yenilenmesine dair bilgiler de ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fatih, Halı, Osmanlı Arşivleri, Özgün.

The Fatih mosque as an important artifact of the Ottoman architecture also represents the transition to the classical period architecture. The west influences on the late period ornamentation of the mosque, had affected the art of weaving as well as the other fields of art.

It's known that in 16th century the carpets had been weaved in the big workshops around and in the Uşak city for the palaces, mansions and imperial mosques. At the end of the 19th century as begun the carpet manufacturing in Hereke, original patterned carpets designed by the palace muralists had begun to be weaved. The best two examples of these carpets are the floor carpets of the Fatih and Beyazıt Mosques.

In the article, the information in the light of Ottoman archive is given about the weaved period, pattern specialties of the floor carpet of the Fatih Mosque which is taken in the Carpet Museum of Istanbul Foundation to repair, as well as the other carpets in the mosque.

Key words: Fatih, Carpet, Ottoman Archive, Original

Dokunduğu Dönem

Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalarda, Fatih Camii için M. 1861, 1875, 1891 ve 1899 tarihlerinde dokutulan ve yenilenen halıları hakkında somut belgele-re ulaşılmıştır. Bu tarihi belgelerde, camideki yıpranan ve kullanılmaz durumda olan halıların zaman zaman onarıldığı veya yerine yeni halıların satın alındığı belirtilmektedir.

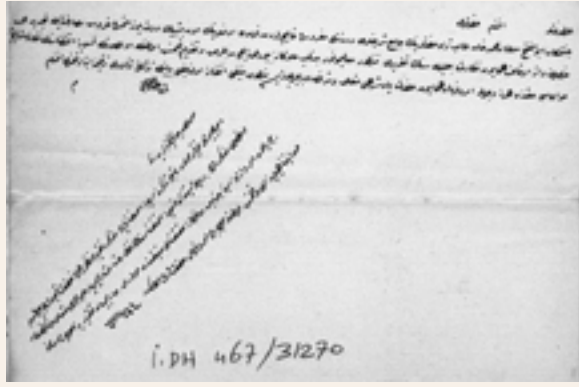
Osmanlı Arşivleri İ.DH.467 / 31270 numaralı ve Fî 23 B. 1277 [04.02.1861] tarihli belgede; Fâtih Camiinin eskimiş halılarının on beş bin dört yüz altmış guruş masraf ile yenilenmesi husûsuna dair Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'nin arz olunan yazısı (Belge1).

Bu belgede, halıların nerede yenileneceği hakkında bir bilgi bulunmazken, 1861 yılında Fatih Camii'ne serili olan halıların eskimiş olduğundan yenilenmesi için onay verildiği belirtilmektedir.

Osmanlı Arşivleri İ.DH.704/49286 numaralı ve Fî 13 C. 1292 [15.07.1875] tarihli başka bir belgede; Fâtih Camiinin eskimiş halılarının on beş bin dört yüz altmış guruş masraf ile yenilenmesi husûsuna dair Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'nin arz olunan yazısı (Belge 2).

Yukarıdaki belgede, Fatih Camii'nin, eskimiş olan 5 adet halısı ile tamiri gereken diğer halı ve kapı perdelerinin masraflarının karşılanmasına onay verildiği belirtilmektedir.

Osmanlı Arşivleri İ.Ş.D. İrade, Şûra-yı Devlet 113-6777 numaralı 1891 tarihli (2 sayfalı belgeden) 1 numaralı belgede "Fâtih Sultan Mehmet, Süleymaniye, Sultânahmed, ve Şehzâdebaşı camilerinin ördürülüb tamir edilmiş ve bir taraftan da tamir olunan kalıçelerinin (halılarının) küçülmesi nedeniyle boş kalan yerlere üç bin arşın Uşak kalıçesinin (halısının) bayraklı nev'inden olmak üzere halı satın alınması hususunda Evkaf Nezareti'nin talebi ve yazısı üzerine konunun Şûrâ-yı Devlet'e havâlesi ve halıların satın alınmasına izin verildiği..." (Belge 3).

Atufetlü efendim hazretleri

Cennetmekân Ebu'l-feth Sultan Mehmed Hân tabe serâh hazretlerinin cami-i şerifleri derûnunda mefrûş kalıçelerden fersûde olanlarının on beş bin dört yüz altmış gurus masârif ile tecdidi husûsuna dair Evkâf-ı Hümâyün Nezâret-i Celîlesi'nin takrirî manzûr-ı ma'alimvefûr cenâb-ı mülûkâne buyurulmak için arz ve takdim kılınmış olmağla ol suretle tesviye-i

iktizâsının nezâret-i müşârün-ileyhâya havâlesi hakkında her ne vecihle emr ü fermân-ı hümâyün hazret-i pâdişâhi müteallik ve şeref sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîf infâz olunacağı beyânıyla tezkire-i senâveri terkîmine ibtidâr kılındı. Efendim.

Fi 22 Receb 1277 [03.02.1861]

Ma'rûz-ı çâker-i kemineridir ki,

Olan iş bu tezkire-i sâmiye-i asîfâneleriyle mezkûr takrir manzûr-ı âli-i hazret-i tâcdâri buyurulmuş ve husûsu mezkûrun ber-vech-i istizân tesviye-i iktizâsının nezâret-i müşârün-ileyhâya havâlesi müteallik ve şeref sudûr buyurulan emr ve irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne muktezâ-yı münîfeden olarak mâru'l-beyân takririne savb-ı sâmi-i sadâretpenâhilerine iâde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyü'l-emrindir.

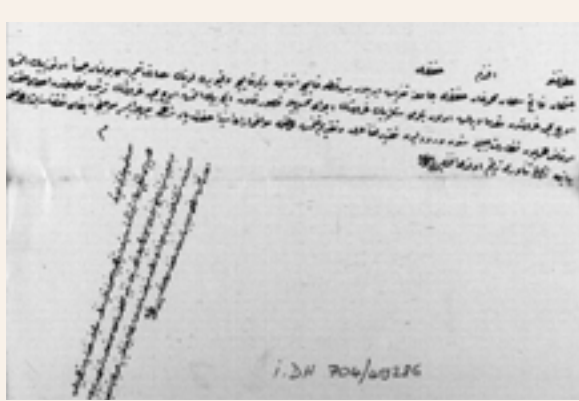
Fi 23 B. 1277 [04.02.1861]

[İrade, Dahiliye]

İ. DH. 467/31270

Belgenin Özeti: FâtiH Camiinin eskimiş halılarının on beş bin dört yüz altmış gurus masraf ile yenilenmesi husûsuna dair Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'nin arz olunan yazısında belirtildiği gibi söz konusu halıların yenilenmesine onay verildiği.

Belge 1. Osmanlı Arşivleri İ.DH.467 / 31270 numaralı ve Fi 23 B. 1277[04.02.1861] tarihli belge

Atufetlü efendim hazretleri

Cennetmekân FâtiH Sultan Mehmed Hân Hazretleri Camii'ine tefriş edilen beş kit'a kalıçe esmâniyla diğerkalıçe ve kapu perdelerinin masârif-i ta'miriyesi bulunan cem'ân otuz bin altmış üç buçuk guruştan mukaddemâ verilmiş olan yirmi sekiz bin guruşun icrâ-yı mahsûbuyla küsûr kalan iki bin altmış üç buçuk guruşun tertib-i mahsûsundan itâsı hakkında Evkâf-ı Hümâyün

Nezâret-i Celîlesi'nden vurûd eden takrir leffen arz ve takdim kılınmış olmağla müvâfık-ı irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi buyrulur ise mucebince ifâ-yı muktezâsına ibtidâr olunacağı beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm olundu. Efendim.

Fi 12 C 1292 [15.07.1875]

Ma'rûz-ı çâker-i kemineridir ki,

Hâme pîrâ-yı ta'zîm olan iş bu tezkire-i sâmiye-i sadâretpenâhileriyle melfûf takrir manzûr-ı me'âlîm-mevfûr hazret-i pâdişâhi buyurulmuş ve ber-müceb-i istizân meblağ-ı mezbûrun icrâ-yı mahsûbuyla küsûrunun tertib-i mahsûsundan itâsı müteallik ve şeref sudûr buyurulan emr ü fermân şevket üvân-ı cenâb-ı cihândâri mantuk-ı münîfından olarak sâlifü'l- beyânla takririne savb-ı âli-i asîfilerine iâde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyü'l-emrindir.

Fi 13 C. 1292 [15.07.1875]

[İrade, Dahiliye]

İ. DH. 704/49286

Belgenin Özeti: FâtiH Camiinin eskimiş halılarının on beş bin dört yüz altmış gurus masraf ile yenilenmesi husûsuna dair Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'nin arz olunan yazısında belirtildiği gibi söz konusu halıların yenilenmesine onay verildiği.

Belge 2. Osmanlı Arşivleri İ.DH.704/49286 numaralı ve Fi 13 C. 1292 [15.07.1875] tarihli başka bir belge

Yine aynı sayılı belgenin 2. Numaralı sayfasında ” FâtiH, Süleymaniye, Sultânahmed, ve Şehzâdebaşı camilerinin ördürülüp tamir edilmiş ve bir taraftan da tamir olunan kalıçelerinin (halıların) küçülmesi nedeniyle boş kalan yerlere üç bin arşın Uşak kalıçesinin (halısının) bayraklı nev'inden olmak üzere münakasa (fiyat eksiltme) usûlü yoluyla satın alınması hususunda Evkaf Nezâreti'nin Şûrâ-yı Devlet'in Dahiliye Dairesi'ne havâle olunan ve onaylanan talep ve yazının Sadrazam tarafından Padişaha arzı...”¹

Bu belgeden anlaşılacağı üzere, 'Fatih, Süleymaniye, Sultânahmet ve Şehzadebaşı Camileri için ördürülüp tamir edilmiş ve bir taraftan da tamir edilen halıların küçülmesi nedeniyle boş kalan yerlere Uşak halısının bayraklı nev'inden olmak üzere halı alınmasına onay verildiği belirtilmektedir. (Belge 4).

Hereke fabrikası kurulmadan önce, selatin camileri, saraylar ve konakların halı ihtiyacı için Uşak ve çevresinde saray tarafından verilen örneklere uygun büyük boyutlu halıların dokutulduğu bilinmektedir. Ancak 1891 tarihli her iki belge, Hereke Halı fabrikasının kurulmasından sonra da, ihtiyaç halinde Uşak'tan halı alınmasına devam edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Başbakanlık Arşivleri (İ.ŞD) İrade, Şûrâ-yı Devlet, 98/5813 numaralı ve 1889 tarihli 2 belgede; “Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti'nin Şûrâ-yı Devlet'e havâle olunan yazısının Dâhiliye Dairesi'nde görüşülerek FâtiH Sultan Mehmed, Sultan Bâyezîd Camileri ile Ayasofya Camii hünkâr mahfilleri ve Mecidiye türbesiyle kasrının yenilenen mefruşatı Hereke Fabrikası mamulâtından temin edilmiş olup, yapılan masrafların Evkaf

1 Osmanlı belgelerin çevirisini yapan Osmanlı Arşivleri Uzmanı Hacı Haldun ŞAHİN'e ilgi ve yardımları için teşekkür ederiz.

Cennetmekân Ebu'l-feth Sultân Fâtiḥ Mehmed Han ve Sultân Süleyman Han ve Sultân Ahmed Hân ve Şehzâde Sultân Mehmed Hân hazerâtı cevâmî'î şerîfelerinde, mefruş kalıçelerin bazıları yine isti'mâle kâbil surette ta'mire ve bazıları dahi asla kullanılmayacak derecede fersûde olarak teccide muhtâc olub bi't-ta'mîr kâbil isti'mâl olanları sâye-i me'âlî- vâye-i hazret-i hilâfetpenâhîde geçen seneden beri güzelce ördürülüb ta'mîr edilmiş ve bir taraftan da ta'mir olunmakta bulunmuş ise de gerek evvelden açık olan ve gerek bu ta'mirde kalıçelerin bi't-tâbi* küçülmesiyle açılan mahallere ferş olunmak üzere üç bin arşın kadar kalıçeye lüzum görünerek Uşak kalıçesinin bayraklı nev'inden olmak üzere numunesi veçhile icrâ kılınan münâkaşasında şimdiki halde her arşını Mecidi ondokuz guruş hesabıyla otuz guruşda tâlibi uhdesinde tekarrür idüb eğerci

Belge 3. Osmanlı Arşivleri İ.Ş.D. İrade, Şûra-yı Devlet 113-6777 numaralı 1891 tarihli (1) numaralı belge

Fotoğraf 1. Restorasyonu yaptırılmak üzere Vakıflar Halı Müzesine getirilen Fatih Camii halı parçalarının parça ebatlarına göre bilgisayar programında yaptırılan çalışma sonucuna göre halıların zemindeki serili durumunu gösteren planı. (Halı Müzesi Arşivi).

Nezareti tarafından ilgili vakıfların gelirlerine mahsub edilme-si..." yazılıdır (Belge 5-6). Bu belgeler makalemize konu olan

daha münâkaşaya devam olunmakta ise de mevsim-i şitânın hululü cihetiyle cevâmî'î şerîfenin bir an akdem tefrişi lüzümü derkâr olduğundan ileride fiyât-ı mezkûreden tenzilât vukû' bulur ise ana göre bedeli tesviye olunmak ve tenzilât vukû' bulmadığı halde münâkaşa fiyât-ı hâzırası olan otuz guruşla alınmak üzere mezkûru'l-mikdâr kalıçenin mübâ'ya'asına me'zûniyet it'tâ buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 21 Rebiü'l-ahir sene 1309 [23.11.1891]

Fî 11 Teşrin-i Sâni sene 1307 [23.11.1891]

Nâzır-ı Evkâf-ı Hümayun

es-Seyyid Abdullah

Evkâf-ı Hümayun Nezâreti'nin Şûrâ-yı Devlet'e havâle ile Dahiliye Dairesi'nde lede'l- kirâ'et olunan iş bu takririnde beyân olduğuna üzere cennetmekân Ebû'l-feth Fâtiḥ Sultân Mehmed Han ve Sultân Süleyman Han ve Sultân Ahmed Hân ve Şehzâde Sultân Mehmed Hân hazârâtı cevâmî'î şerîfelerinde, mefruş kalıçelerin ta'mirinden dolayı açılan mahallere ferş olunmak üzere üç bin arşın kadar kalıçeye lüzum görünerek Uşak kalıçesinin bayraklı nev'inden numunesi ve her arşın otuz guruşdan olarak münâkaşa ve şerâit-i mukarreresi veçhile mübâ'ya'ası için nezâret-i müşârûn-ileyhâya me'zûniyet it'tâsi tezekkür kılındı. Emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 28 Rebiü'l-ahir sene [1]309 [30.11.1891]

Fî 19 Teşrin-i Sâni sene [1]307 [30.11.1891]

Şûrâ-yı Devalte

Dahiliye Dairesi Meclis Azaları isim ve mühürleri

(İ.ŞD) İrade, Şûrâ-yı Devlet, 113/6777

(1)

Belgenin Özeti: Fâtiḥ Sultân Mehmet, Süleymaniye, Sultânahmed, ve Şehzâdebaşı camilerinin ördürülüb tamir edilmiş ve bir taraftan da tamir olunan kalitelerinin (halılarının) küçülmesi nedeniyle boş kalan yerlere üç bin arşın Uşak kalıçesinin (halısının) bayraklı nev'inden olmak üzere halı satın alınması hususunda Evkâf Nezâreti'nin talebi ve yazısı üzerine konunun Şûrâ-yı Devlet'e havâlesi ve halıların satın alınmasına izin verildiği.

Fâtiḥ Sultân Mehmed Camii Halılarının, 1889 yılında Hereke Fabrikasında, II. Abdulhamid döneminde, dokunmuş olduklarını göstermesi oldukça önemlidir.

Fatih Camii Taban Halısının Kompozisyon, Dokuma Tekniği ve Genel Özellikleri

Fatih Camii taban halısı, desenleri önceden tasarlanan parça halıların birleştirilmesiyle oluşan camii zemininin tamamına serilmek üzere özel olarak dokunmuştur (Fotoğraf 1).

Fatih Camii taban halısının dokuma teknik özellikleri;

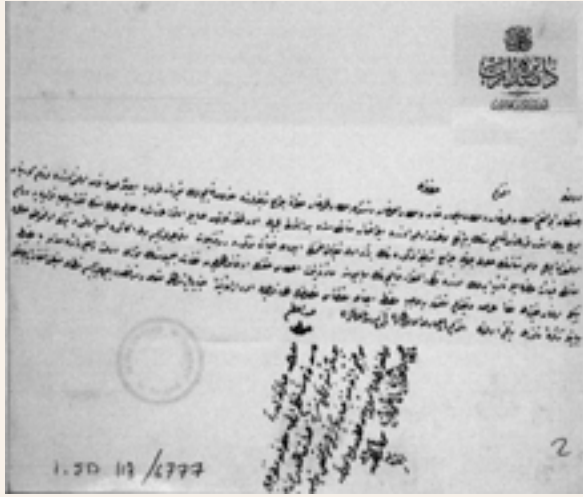
Çözüğü: Kırmızı yün, Z2S

Atkı: Pamuk, 6 kat ipli 2 geçim

İlme(düğüm): Türk düğümü (Gördes), iki Z2, boyda 23-24 x 18 ende /1dm² kullanıldığı tespit edilmiştir.²

Halının, mahfil ve tabana serilen halı parçalarından alınan numuneleri Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fa-

2 Dokuma Teknik Analizini yapan Marmara Ün. Güzel Sanatlar Fak. Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Öğr. Üyesi Pr. Şerife ATLIHAN'a teşekkür ederiz.

Bâb-ı Alî Daire-i Sadâret Amed-i Divân-ı Hümâyün

Cennetmekân Ebu'l-feth Sultân Fâtih Mehmed Han ve Sultan Süleyman Han ve Sultân Ahmed Hân ve Şehzâde Sultân Mehmed Hân hazârâtı cevâmî'şerifelerinde, mefruş kalıçelerin ta'mirinden dolayı açılan mahallere ferş olunmak üzere lüzum görünen üç bin arşın kadar Uşak kalıçesinin bayraklı nev'inden olmak üzere icrâ kılınan münâkaşasında beher arşını Mecidi ondokuz guruş hesabıyla otuz guruşda tâlibi uhdesinde tekarrür idüb müzâdeye devam olunmakta ise de mevsim-i şitânın hululü cihetiyle cevâmî'-i şerife-i mezkûrenin birân evvel tefrişi zımında ileride fiyat-ı mezkûreden tenzilât vukû' bulur ise bedeli ana göre tesviye olunmak ve tenzil olunmadığı halde münâkaşa

fiyat-ı hâzırasıyla te'diye edilmek üzere mezkûru'l-mikdâr kalıçenin mübâ'ya'asına me'zûniyet i'tâsı hakkında Evkâf-ı Hümâyün Nezâreti Celîlesi'nin Şûrâ-yı Devlet, Dahiliye Dairesi'nden bâ-mazbata tezyil olunan takriri leffen arz ve takdim kılınmağa ber-muceb-i mazbata ifâ-yı muktezâsı husûsunda her ne veçhile emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhi müteallik ve şeref sudûr buyurulur ise mantûk-ı münifi infâz edileceği beyânıyla tezkire-i senâveri terkîm olundu. Efendim.

Fi 8 Cemâziye'l-evvel sene [1]309 [10.12.1891]

Fi 28 Teşrin-i Sâni sene 1307 [10.12.1891]

Sadrazam Cevad

Ma"rûz-ı çâker-i keminelidir ki;

Resîde-i dest-i ta'zîm olub melfûfuyla manzûr-ı âli buyru-lan iş bu tezkire-i sâmi-i sadâretpenâhileri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhi şeref müteallik buyurulmuş olmakla ol bâbda emr ü fermân hazret-i velîyyü'l-emrindir.

Ser-Kâtib-i Hazret-i Şehriyâri Süreyyâ

Fi 13 Cemâziye'l-evvel sene [1]309 [15.12.1891]

Fi 3 K.ânûn-ı evvel sene [1]307 [15.12.1891]

(İ.ŞD) İrade, Şûrâ-yı Devlet, 113/6777

(2)

Belgenin Özeti: Fâtih, Süleymaniye, Sultânahmed, ve Şehzâde başı camilerinin ördürülüb tamir edilmiş ve bir taraftan da tamir olunan kalıçelerinin (halılarının) küçülmesi nedeniyle boş kalan yerlere üç bin arşın Uşak kalıçesinin (halısının) bayraklı nev'inden olmak üzere münakaşa (fiyat eksiltme) usûlü yoluyla satın alınması hususunda Evkaf Nezaretî'nin Şûrâ-yı Devlet'in Dahiliye Dairesi'ne havâle olunan ve onaylanan taleb ve yazının Sadrazam tarafından Padişaha arzı.

Belge 4. Osmanlı Arşivleri İ.Ş.D. İrade, Şûrâ-yı Devlet 113-6777 numaralı 1891 tarihli (2) numaralı belge

Fotoğraf 2. Halı Müzesi Arşivi

Fotoğraf 3. Halı Müzesi Arşivi

kültesi Dobak Laboratuvarı'nda incelenmiş ve yapılan boya analizlerinde tamamen sentetik boya kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu analiz sonucu, 19. Yüzyılda sanayileşmenin bir gereği olarak doğal boya renklerin yanı sıra sentetik boya renklerin de kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

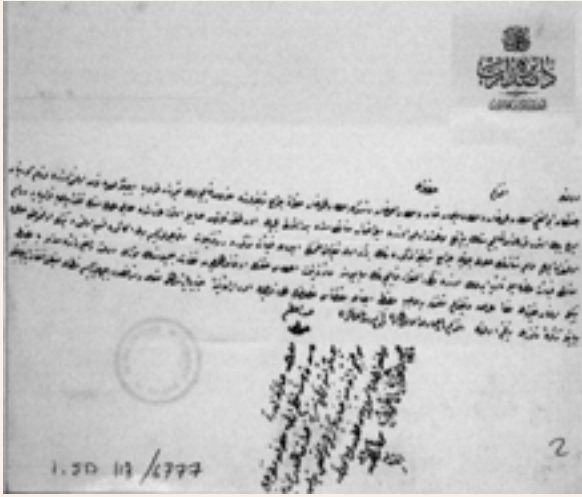
Fatih Camii halısının orta ekseninde, yeşil zemin üzerinde 8 kollu rozet ve bu rozete bağlı içten dışa doğru büyüyen 12 adet madalyonun meydana getirdiği merkezi bir madalyon yer alır. Sarı, kırmızı, açık ve koyu mavi zeminli madalyonların içleri naturalist çiçekler, stilize hatayi, karanfil, palmet, rumi gibi bitkisel desenlerle dolgulı olması halıda muhteşem bir desen zenginliği sağlamıştır. Orta ekseninde, içten dışa doğru büyüyen devam eden madalyonlarla halıda adeta üç boyutlu bir görüntü hissi uyandırmaktadır (Fotoğraf 2).

Bu motifler halının yüzeyini süsleyen bütün madalyonlarda ve ana bordürlerde iç dolgu süslemesi olarak kullanılmıştır.

Merkezi madalyonun etrafında, sarı zeminli 6 adet damla motifi şeklinde madalyonlar yer alır. Madalyonların içleri renk renk naturalist çiçekler, hatayi motifi gibi bitkisel motiflerle süslüdür. Bu madalyonların içerisinde lacivert zeminli naturalist motiflerle süslü ikinci bir madalyon bulunur. Küçük madalyon bir ucundan iki zıt yöne doğru helezon şeklinde kıvrılan rumiler ile süslüdür (Fotoğraf 3).

Damla şeklindeki madalyonların çevresinde rumi motifleriyle zenginleştirilen ikişerli 5 adet, tekli 3 adet olmak üzere ters yönlere bakar şekilde vazodan çıkan 8 adet buket çiçekleri yer alır.

Buketlerin üstünde 7 adet sarı, kırmızı, mavi ve lacivert zeminli, 8 dilimli küçük madalyonlar ile bu madalyonların dışında yer alan yarım ay şeklindeki buket çiçekleri, merkezi madalyonun çevresinde dairesel ve simetrik bir biçimde sıralanırlar (Fotoğraf 4).

Devletlü Efendim Hazretleri

Cennetmekân Fâtih Sultan Mehmed Han ve Sultan Bâyezîd Han hazerâti cevâmî'sherifesiyile, Ayasofya Camî-i Şerifi mahfil-i hümâyunları ile Mecidiye türbesi ve kasr-ı hümâyunu mefrûşâtı muhtâc-ı tecdid olmasına mebnî görülen lüzum ve nezâret-i aciziden verilen me'zûniyet üzerine mefrûşât-ı mezkûre ma'rifetleriyle bit'tecdid mikdâr-ı masârıfı yirmi sekiz bin dokuz yüz seksen dokuz buçuk guruşa bâliğ olduğu masârîfât mümeyyizlerinden izzetlü Hacı Rifat Efendi ile tanzîfât me'mûru rifatlı Hüseyin Ağa tarafından verilen icmâl defterinde gösterilmiş ve masârîf-ı merkûmeden on altı bin altı yüz on yedi buçuk guruş Hereke Fabrika-i Hümâyunu ma'mûlâtından olmak üzere mukaddemâ Hâzine-i Hâssa-i Şâhâne'den mübâyaa edilen kumaş esmânî bulunduğú beyânıyla hasır bahâsı ve ferşiyeye masârıfı olan bâkî on iki bin üç yüz yetmiş iki guruş hasır bahâ ve ferşiyeye masrafı olup hasır bahâ ve ferşiyenin hakikaten ol mikdâra bâliğ olacağı Hazine-i Evkâf-ı Hümâyun mühendisi tarafından keşf ve tasdik kılınmış ve sâlifü'z-zikr hasır ve ferşiyeye masârıfına mahsûben cânib-i ha-

zineden on iki bin üç yüz yetmiş bir guruş teslimât vukû' bulmuş olduğundan teslimât-ı vâkî'a'nın mahsûbuyla bâkî bir guruşun [bin] üçyüz dört senesi evkâf bütçesinden sarfına ve mecmû' masârîf olan yirmi sekiz bin dokuz yüz seksen dokuz buçuk guruşun icâb-ı veçhile vakıflarına masraf kaydına me'zûniyet itâsı husûsunun huzûr-ı sâmi-i sadâret-penâhilerine arzı Masârîfât İdaresi'nden ifâde olunmağın ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 28 Rebiyyü'l-evvel sene [1]307 [22.11.1889]

Fî 9 Teşrin-i Sâni sene [1]305 [22.11.1889]

Nazır-ı Evkâf-ı Hümâyun

es-Seyyid Mustafa Mansûri

Evkâf-ı Hümâyun Nezâret-i Celîlesi'nin Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyurulan iş bu takririn Dâhiliye Dairesi'nde lede'l-kıra'e meâlinden cennetmekân Fâtih Sultan Mehmed Han ve Sultan Bâyezîd Han hazerâti cevâmî-i şerifesiyile, Ayasofya Camî-i Şerifi mahfil-i hümâyunlarının ve Mecidiye türbesiyile kasr-ı hümâyunu'nun tecdid ettirilen mefrûşâtı masârıfı yirmi sekiz bin dokuz yüz seksen dokuz buçuk guruşa bâliğ olduğu ve bunun on altı bin altı yüz on yedi buçuk guruşu Hereke Fabrika-i Hümâyunu ma'mûlâtından olmak üzere mukaddemâ Hâzine-i Hâssa-i Şâhâne'den mübâyaa edilen kumaş esmânî bulunduğú beyânıyla hasır bahâsı ve ferşiyeye masârıfı olan bâkî on iki bin üç yüz yetmiş iki guruş mahsûben cânib-i hazineden verilen mebâliğın bil-mahsûb bâkî bir guruşun [bin] üç yüz dört senesi evkâf bütçesinden sarfıyla mecmû' masârîfın vakıflarına masraf kaydı istizân olunmuş olduğundan ber-müceb-i takrir hazinece ifâ-yı muktezâsinin nezâret-i müşârün-ileyhâya havâlesi tezekkür kılındı. 01 bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 20 Rebiyyü'l-evvel sene [1]307 [14.11.1889]

Fî 2 Teşrin-i Sâni sene [1]305 [14.11.1889]

Şûrâ-yı Develet

Dahiliye Dairesi Meclis Azaları isim ve mühürleri (İ.ŞD) İrade, Şûrâ-yı Devlet, 98/5813 (1)

Belge 5. Başbakanlık Arşivleri (İ.ŞD) İrade, Şûrâ-yı Devlet, 98/5813 numaralı ve 1889 tarihli (1nolu belge)

Fotoğraf 4. Halı Müzesi Arşivi

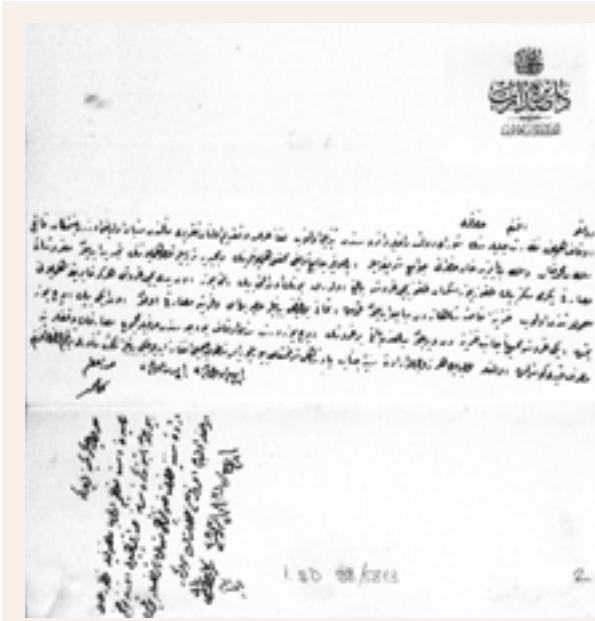
Fotoğraf 5. (Halı Müzesi Arşivi)

Fotoğraf 6. (Halı Müzesi Arşivi)

Fotoğraf 7. Halı Müzesi Arşivi

Bâb-ı Alî Daire-i Sadaret
Amedî-i Divân-ı Hümâyun
Devletlü Efendim Hazretleri

Evkâf-ı Hümâyun Nezâret-i Celîlesi'nin Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nden tenzîl olunub leffen arz ve takdim olunan takririn mâalinden müstebân olduğu üzere cennetmekân Fâtih Sultan Mehmed Hân ve Sultan Bâyezîd Han hazârâtı cevâmî şerîfesıyla, Ayasofya Cami-i Şerifi mahfil-i hümâyunlarının ve Mecidiye türbesiyle kasr-ı hümâyunu'nun tecdid edilen mefrûşâtı masârîfı yirmi sekiz bin dokuz yüz seksen dokuz buçuk guruşa bâliğ

olarak bunun on altı bin altıyüz onyedî buçuk guruşu Hereke Fabrika-i Hümâyunu ma'mûlâtından olub Hâzine-i Hâssa-i Şâhâne'den mübâyaa edilen kumaş esmâni bulunduğú beyânıyla hasır bahâsı ve ferîşyye masârîfı olan oniki bin üç yüz yetmiş iki guruşu mahsuben cânib-i hazineden verilen mebâlîğden bâkî bir guruşun [bin] üçyüz dört senesi evkâf bütçesinden sarfıyla mecmû' masârîfın vakıflarına masraf kaydı gösterilmiş olmakla ol bâbda her ne vecihle idâre-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref müteallik buyrulur ise mantûk-ı celîl-i infâz edileceğî beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu. Efendim

Fî 26 Rebiyyü'l-ewvel sene [1]307 [20.11.1889]

Fî 9 Teşrin-i Sâni sene [1]305 [20.11.1889]

Sadrazam Kamil

Ma'rûz-ı çâker-i keminelidir ki,

Resîde-i dest-i ta'zîm olub melfufuyla manzûr-ı âlî buyrulan iş bu tezkire-i sâmi-i sadâret- penâhileri üzerine mücebince irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfetpenâhi müteallik ve şeref sudûr buyrulmuş olmakla ol bâbda ve emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Ser-Kâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Süreyyâ

Fî 8 Rebiyyü'l-ewvel sene [1]307 [02.11.1889]

Fî 11 Teşrin-i Sâni sene [1]305 [02.11.1889]

(İ.ŞD) İrade, Şûrâ-yı Devlet, 98/5813

(2)

Belgenin Özeti: Evkâf-ı Hümâyun Nezâretî'nin Şûrâ-yı Devlet'e havâle olunan yazısının Dâhiliye Dairesi'nde görüşülerek Fâtih Sultan Mehmed, Sultan Bâyezîd Camileri ile Ayasofya Camii hünkâr mahfilleri ve Mecidiye türbesiyle kasrının yenilenen mefrûşâtı Hereke Fabrikası mamulâtından temin edilmiş olup yapılan masrafların Evkaf Nezareti tarafından ilgili vakıfların gelirlerine mahsub edilmesi.

Belge 6. Başbakanlık Arşivleri (İ.ŞD) İrade, Şûrâ-yı Devlet, 98/5813 numaralı ve 1889 tarihli (2 nolu belge)

Yarım ay şeklindeki buketler mavi renkli çatal rumi, hatayı, dal ve çiçek motifleri ile bezelidir. Caminin kolonları arasında ki boşluklar da, mavi zeminli, bir yarım, yedi adet tam madalyon, dört yönde alttaki motifleri çevreleyen biçimde sıralanmıştır.

Madalyonların içleri bahar çiçekleri, karanfil, hatayı motifleriyle dolgulanmış, ortabağ, sade, desenli rumi ve palmet motifleriyle zenginleştirilmiştir.

Madalyonlarda görülen, kırık, eğri çizgiler ve detaylı süslemeler, Avrupa Sanatı etkilerini yansıtmaktadır (Fotoğraf 5).

Halı zemini yine en dıştan sarı, kırmızı, mavi ve lacivert zeminli sekiz dilimli küçük madalyonlarla çevrelenerek çemberin son halkası da tamamlanmıştır.

Halının dört köşesinde, dilimli üç adet madalyonun meydana getirdiği çeyrek madalyonlar yer alır. Bu madalyonlar, halının merkezinde bulunan ana madalyonun çeyrek uygulamasıdır. Çeyrek madalyonlar, klasik Madalyonlu ve yıldızlı Uşak halılarında görülen sonsuzluk prensibini devam ettiren niteliktedir. Çeyrek madalyonların uçları ikişer adet damla motifi ile zenginleştirilmiştir (Fotoğraf 6-7).

Halı zeminini çevreleyen ana bordür, lacivert zemin üzerinde yer alan ve zıt yöne bakan bakan helezon şeklinde rumiler, ortada dilimli bir madalyon ve bu madalyona bağlı zıt yönlere bakan ikişer adet palmet motifleri ile süslüdür. He-

Fotoğraf 8. Halı Müzesi Arşivi

Fotoğraf 9. Halı Müzesi Arşivi

Fotoğraf 10. Halı Müzesi Arşivi

reke ipek seccadelerinde de görülen zıt yöne bakan helezon şeklindeki kıvrık dallı üsluplaştırılmış rumiler, bordüre hareketlilik kazandırmıştır. Özellikle rumi motifi, hem ayırıcı hem de diğer çiçek, hatayı, lotus gibi motiflerle birlikte güzel

bir kompozisyon şeması oluşturur. Rumiler arasında kalan boşluklarda madalyon ve palmet motiflerinin içlerinde, kırmızı, turuncu ve sarı renkli natüralist çiçekler kullanılmıştır.

Ana bordür ve halı zeminindeki madalyonlarda yer alan bitki, yaprak ve dal motifleri, halıda yön belirleyici ve bütünleyici motiflerdir. Çini, seramik, tezhip sanatında kullanılan ve saray nakkaşlarının çok kullandığı motiflerden olan hatayi motifi ise bordür ve bütün madalyonlarda çeşitli varyasyonlarıyla kullanılmıştır (Fotoğraf 8).

Geniş ana bordürün her iki yanında ve iki ince bordür arasında yer alan tali bordür bitkisel motiflerle birbirine bağlı dörtgen madalyonlar ile süslüdür. Kolonların çevresi yan yana sıralı iri palmet motifleri ile bezeli olup, palmet motiflerinin içleri yaprak, dal, çiçek gibi bitkisel motifler ile dolguludur (Fotoğraf 9).

Mahfile serilmek için dokunan halıların günümüze ulaşan kısmı, daha küçük boyutlu tek parça halılar ve birkaç parça halının birleşerek tek bir kompozisyon meydana getirdiği halılardır. Üst kat mahfeline serilmek üzere dokunmuş herhangi bir halı örneği bulunmamaktadır. Bu halıların bir kısmında kırmızı zemin üzerine ortada dilimli madalyon ve dört köşede ise çeyrek madalyonlar yer alır. Genel olarak camide ki taban halısıyla aynı motifleri ihtiva etmekle birlikte ana bordürlerinde farklılıklar görülür. Ana bordürler, lacivert zemin üzerine birbirine bağlı dilimli irili ufaklı madalyonların sıralı olarak devam etmesinden iba-

rettir. Ana bordürün her iki yanında yer alan tali bordürlerde zıt yöne bakan sarı ve mavi renkli küçük palmet motifleri oldukça ilgi çekicidir (Fotoğraf 10).

Değerlendirme

Fatih Camii halıları, bu cami için özel olarak tasarlanarak dokutulmuş, parça halıların birleşmesi ile bütününde bir kompozisyonun meydana getirildiği yekpare desenli halılardır. Fatih Camisi taban halısı, caminin tüm zemini kapatacak şekilde parçalar halinde büyük ebatla dokutulmuş olup, yaklaşık 2094 m2 ebadındadır.

Halıda her ne kadar batı tarzı etkiler görülse de, geleneksel Anadolu halı sanatını yansıtan motiflerin ağırlıklı kullanıldığı özgün tasarım görülmektedir. Klasik Dönem Osmanlı Sanatında sıkça kullanılan motifler, stilize edilerek ya da doğal şekliyle halının bütün madalyonlarında ve ana bordür süslemelerinde kullanılmıştır. Saraylar için Hereke'de dokunan halı ve kumaşlarda da aynı motifler yer almaktadır. Halıyı çevreleyen kalın bordürler, zemin kompozisyonu ile yarışacak kadar ilgi çekicidir.

Ortadaki merkez madalyondan dışı doğru dairesel ve simetrik biçimde değişen desen ve madalyonlarda kullanılan zıt renkler, halıya üç boyutlu bir görünüm hissi vermektedir. Madalyon motifleri ile bitkisel motiflerdeki ahenk, uyum, renk ve motif özellikleri eşsiz bir kompozisyon tasarımı göstermektedir.

Kaynakça

Algan Şazimet Korkmaz (2005)

19. yy. Osmanlı Saraylarında Kullanılan Kumaşlar ve Bu Kumaşlarda Hereke Fabrika-i Hümayunu'nun Yeri ve Günümüze Yansımaları, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli

Aslanapa, Oktay (2005)

Türk Halı Sanatının Bin Yılı, s. 285

Aksoy, Şule (1977)

Kitap Süslemelerinde Türk Barok Rokoko Üslubu, *Kültür Bakanlığı Sanat Dergisi*, Sayı: VI, S.131-132, İstanbul.

Akar, Azade- Keskiner, Cahide (1978)

Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif, İstanbul: Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları:2, s. 11.

Bilgün, Ülkü (1979)

19. yy. Saray Seccadeleri, *Sanat Dünyamız*, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, Yıl: 6, Sayı: 17, İstanbul.

Çağman, Filiz (1989)

Saray Nakkaşhanesinin Yeri Üzerine Düşünceler, *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya - Ünsal Yücel Adına Sempozyum Bildirileri*, İstanbul.

Demiriz, Yıldız (1999)

Osmanlı Kalem İşleri, *Osmanlı-Kültür ve Sanat*, Sayı: XI

Erdoğan, Muzaffer

Vakıflar Dergisi, Sayı 5, s. 161.

Ergene, C. (1992)

Türk Saray Hahları, Kültür ve Sanat Dergisi, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, s.26-27.

Hatipoğlu, Oktay (2007)

XIX. yy Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezyinatı, Doktora Tezi Erzurum.

Renda, Günsel (1985)

19. yy'da Kalem İşi Nakış-Duvar Resmi, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Sayı: VI, İstanbul.

Yavuz, Şeyma (2008)

Süsleme Sanatında Rumi Motifi ve Tarihsel Gelişimi, Yüksek lisans tezi Ankara .

Kaya , Mehmet Kenan - Yılmaz, Yaşar -Boynak, Sara - Gezgör, Vahide (1999)

Milli Saraylar Koleksiyonu'nda Hereke Dokumaları ve Halıları, T.B.M.M. Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul.